

Derleyenler
BÜŞRA ERSANLI
GÜNAY GÖKSU ÖZDOĞAN
NESRİN UÇARLAR
Türkiye Siyasetinde Kürtler

İletişim Yayınları 1764 • Araştırma-İnceleme Dizisi 297

ISBN-13: 978-975-05-1063-2

© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2012, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Bülent Uzun, Anadolu Ajansı

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Oben Üçke

BASKI ve *CILT* Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Çağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
BÜŞRA ERSANLI
GÜNAY GÖKSU ÖZDOĞAN
NESRİN UÇARLAR

Türkiye Siyasetinde Kürtler

Direnış, Hak Arayışı, Katılım

“Öğrencilerimize, paylaşmak için...”

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Kürtlerin Türkiye’de Yakın Dönem Siyasi Temsiliyet ve Katılım Mücadeleleri	
BÜŞRA ERSANLI - GÜNAY GÖKSU ÖZDOĞAN	17
Kürt Etnobölgesel Hareketinin Doğuşu, Kitleleşme Süreci ve Türkiye İşçi Partisi: 1959-1974	
AHMET ALIŞ	57
Geleneğin Değersizleşmesi: Kürt Hareketinin 1970’lerde Gelenekselle İlişkisi Üzerine	
CEMİL GÜNDOĞAN	93
Kürt Siyasetinin 2000’li Yılları: “Türkiyelileşme” ve Demokratik Toplum Partisi	
ŞEREF KAVAK	151
Demokratik Özerklik: Statü Talebi ve Demokratikleşme Arzusu	
BÜŞRA ERSANLI - HALİL BAYHAN	203
Kürtçenin Direnişi ve Siyasalın Geri Dönüşü	
NESRİN UÇARLAR	251
YAZARLAR	299

Önsöz

Elinizdeki kitaba dair fikir teatisinde bulunmak üzere ilk buluşma 24 Haziran 2010 tarihinde Büşra Ersanlı'nın Marmara Üniversitesi'ndeki odasında gerçekleşti. Kitap fikri kendisinden gelmişti ve muhtemel yazarları bir araya getirmek istemişti. Süreç devam ederken, 28 Ekim 2011 tarihinde tutuklanması, kitap çalışmasını akamete uğratmak bir yana kitabın yayımlanmasını daha da önemli hale getirdi.

Doğal bilimler alanında yapılan bir çalışmada olması beklenen özne-nesne mesafesinin siyaset biliminde de korunmasını şart koşan anlayış, akademik ve politik kimliklerin bir arada taşınmasını bilimselliğe aykırı sayar. Aynı anlayış, “hassas” konular üzerine yapılan çalışmaların “tarafsız”lığının ölçütü olarak siyasi ve ekonomik düzene ve söyleme muhalif olmamayı öngörür. Toplumdaki “itibarsız” kesimleri konu alan çalışmalar yapmak, akademik ve politik kimlikleri bir arada taşımayı “uygunsuz” bulan siyaset ve akademya mensuplarını rahatlatmaz eder.

Oysa kendilerini, Büşra Ersanlı gibi, içinde var olduğumuz, başkalarıyla birlikte paylaştığımız zamanı ve dünyayı duymak ve anlamaya çalışmakla yükümlü hisseden ve bu yükümlülüğü –Arendt'in deyimiyle– en insani varoluş halinde, siyasal eylem-

de bulunarak ifa edenler içinse,¹ söz konusu akademik ve politik kimlikler birlikteliği bir uygunsuzluk değil, bilakis özgürlüğe erişen ve onu yaratan bir olanak anlamına gelir. Bu olanağı da en iyi bildikleri işi yaparak, anlatarak, konuşarak, paylaşarak, başkalarıyla birlikte “eyleyerek” ifşa ederler. Yine Arendt’le hatırlarsak, “konuşma ve eylemin bu ifşa edici niteliği insanlar ne onlara karşı ne de onlar adına değil, başkaları ile birlikte olduklarında gün yüzüne çıkar – yani salt insani birliktelik durumunda”.² Bu birlikteliğin akademik çalışmalara aktarıldığı noktada ise yine Arendt’in hatırlattığı sorumluluğu taşırlar: “Haksızlıklar üzerine yazanların, tanık oldukları haksızlığı çarpıtılmama ve görmezlikten gelmeme hakkı ve sorumluluğu vardır ve haksızlığa tepki göstermeye yönelik insani melekedden feragat etmemelidirler.”³

Büşra Ersanlı ile birlikte bu kitaba katkıda bulunan yazarların, farklı açılardan ve özgül konumlarından yola çıkarak kaleme aldıkları makaleler, Arendt’i her iki açıdan da doğrular nitelikte. Makalelerin ortak noktası, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren, Türkiye siyasal hayatında karşılık bulacak bir siyasal eylemlilik arayışı içinde olan yasal Kürt siyasal hareketlerinin, gerek direnerek, itiraz ederek gerek ittifaklar kurarak, uzlaşarak ya da kendisini ayrıştırarak, dönüştürmeye çalışarak veya Türkiyelileşmeye çalışırken bir yandan da bir çözüm önerisiyle demokratik özerklik modelini gündeme getirerek verdiği mücadeleleri konu edinmeleri. Bu mücadelelerin bazıları klasik siyasal katılım mekanizmalarına denk gelirken, bazıları katılımı çok daha geniş bir açıdan ele alan yaklaşımlara dayanıyor. Her iki siyasal katılım mücadelesi ise, Arendt’in işaret ettiği gibi, asıl olarak insaniliği koruma, yani siyasal varlık gösterme arzusuna tekabül eder. Farklılık ve özgür eylemlilik mücadelesi olmadığı sürece, siyasal yanımız açığa çıkamaz ve birlikte düşünme, yaşama ve var olma koşulları gerçekleşemez.

1 Arendt, Hannah (1994): *İnsanlık Durumu*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim.

2 *İnsanlık Durumu*, s. 263.

3 Arendt, Hannah (1994): “A Reply to Eric Voegelin”, *Essays in Understanding 1930-1954*, (der.) Jerome Kohn, Harcourt.

Bu anlamda Türkiye siyasal yaşamı içinde Kürtlerin siyasal mücadelesinin var olma biçiminden, geçirdiği evrelerden ve deneyiminden –hem taraftarlar hem de muhalifler açısından– öğretilen çok şey olduğunu teslim etmek gerekiyor.

Büşra Ersanlı ve Günay Göksu Özdoğan'ın ortak çalışması olan ilk makalenin (“Kürtlerin Türkiye’de Yakın Dönem Siyasi Temsiliyet ve Katılım Mücadeleleri”) odağında 2011 seçimleri öncesindeki yaklaşık on yıllık bir dönem içinde Kürt partilerinin ve sivil toplum örgütlerinin siyasal katılım mücadelesinin mevcut siyasi ortama ilişkin engeller ve olanaklarla birlikte Kürt siyasi hareketinin geçirdiği evreler çerçevesinde incelenmesi var. Siyasal katılımı meclis, yerel yönetim ve sivil toplum düzleminde ele alan çalışma, özellikle BDP'nin siyasi refleks, vizyon ve stratejisini, TBMM içindeki varlığı ve belediye yönetimlerindeki performansıyla birlikte değerlendirmekte. Makale, her üç düzlemde de Kürt kadınlarının Türkiye ortalamasının çok üstündeki katılımına dikkat çekerken, sivil toplum katında Kürtlerin diğer Türkiye vatandaşlarıyla ortak platform içinde hareket etmesinin siyasal tartışma ortamına sağladığı katkıyı vurguluyor.⁴ Kopenhag kriterleri doğrultusunda yapılan reformlar Kürt hareketi için yadsınamayacak bazı olanaklar sağlamıştır. Ancak başta seçim sistemine ilişkin olmak üzere çeşitli kısıtlayıcı yasalarla birlikte, Kürt kimliği üzerinden gündeme gelen hak taleplerinin, adalet arayışına yönelik olmaktan çok, yerleşik ideolojik kalıplar içinde güvenliği ve merkezîyetçi devlet geleneğini tehdit eden bir siyasallaşma biçimi olarak algılanması halen önemli engeller oluşturmaktadır.

Ahmet Alış, “Kürt Etnobölgesel Hareketinin Doğuşu, Kitleleşme Süreci ve Türkiye İşçi Partisi: 1959-1974” başlıklı makalesinde Milton Esman'ın geliştirdiği “etnobölgesel hareket” kavramından hareketle, Türkiye’de 1959-1974 döneminde çe-

4 Kürt kadınlarının Kürt siyasetindeki önemli ve belirleyici konumunu vurgulamak üzere, bu konuya hasredilmiş bir makalenin de bu kitapta yer almasını çok önemsemiş ve bunun için bir dizi girişimde bulunmuş olmamıza rağmen, gerek bu konuda çalışan araştırmacı sayısının azlığı gerek başkaca teknik sorunlar ve takvim kısıtlamaları nedeniyle bu amacı gerçekleştiremediğimizi üzümlere not etmek isteriz.

şitli partiler (Yeni Türkiye Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi [Sait Elçi], Türkiye’de Kürdistan Demokrat Partisi [Sait Kırmızıtoprak]) ve siyasi oluşumlar (Devrimci Doğu Kültür Ocakları, DDKO) içinde Kürt aktivizmine yön veren aktörleri inceliyor. Alış, ağırlıklı olarak 1959-1974 dönemini ele alırken, Miroslav Hroch’un Avrupa’daki milli hareketleri açıklamak için kullandığı üç aşamalı çerçeve zemininde (entelektüel arayış, kitleleri uyandırmaya yönelik ajitasyon, kitlesel katılım) bu dönemin, takip eden 1974-1984 ve 1984-1999 dönemlerindeki hareketlerle bağlantısının ve farklılığının da altını çiziyor. Bu dönemler itibarıyla Kürt siyasi hareketini yüklenen, ekonomik ve sosyal sınıf ve siyasal formasyon açısından üç farklı kuşak betimleyen yazar, ‘58’liler olarak adlandırdığı ilk dönem Kürt entelijansiyasının TIP içinde siyasete katılan kesiminin siyasi görüş ve deneyimini diğer gruplarıkiyle birlikte ele almakta. Makale ayrıca, Türkiye’de 1959-1974 döneminde ağırlıklı olarak sosyalist düşünceyle hareketlenen Kürt entelijansiyasının “Doğu’nun gelişmişliği” sorunsalını “Kürt etnobölgesel sorunu” olarak okumaya başlamasında DDKO’ların etkisini ve TIP’ten kopuş sürecini irdeliyor.

“Geleniğin Değersizleşmesi: Kürt Hareketinin 1970’lerde Gelenekselle İlişkisi Üzerine” yazılan makalede ise Cemil Gündoğan, 1960’lar ve 1970’ler itibarıyla Kürt hareketi içinde yer alan çeşitli grupların geleneksel pratik, kavrayış ve tutumlara karşı aldığı tavrı incelemekte. Gündoğan’a göre çağdaş Kürt hareketini örgütsel ve ideolojik planda besleyen beş “kök” grup olarak TKDP, Şıvancı hareket olarak da bilinen T-KDP, Avrupa’daki Kürt muhalefeti, DDKO ve ağırlıklı olarak PKK olmak üzere Türk solundan gelen gruplar öne çıkmaktadır. Bu grupların değişen ölçü ve nitelikte geleneksele karşı aldığı reddiyeci tavrın kaynağında Kürt hareketini kuşatan ya da başka bir deyişle “Kürt siyasal alanının tarihsel şekillenışı”ni belirleyen yapısal-sosyal, ekonomik ve siyasal- faktörler etkili olmuştur. Yazar, “gelenekselin reddiyesi” olarak tanımladığı oluşum içinde ağırlıklı olarak Cumhuriyet’in erken döneminde egemen olan

geleneksel Kürt siyasi güçlerle (eşraf, aşiret reisleri, ağalar, beyler, mirler, şeyhler, pirlar) bunlara karşı modernizmin ürünü olarak doğan muhalif liderliklerin kapışmasını betimlemekte. Makale 1960'lar ve 1970'lerde Kürt siyasi hareketi içinde geleneksel gruplar karşısında çeşitlenen yeni Kürt siyasi aktörler üzerine odaklanırken, aynı zamanda Cumhuriyet'in kuruluşundan yakın tarihe kadar değişik Kürt siyasi aktör ve oluşumların devlet ve mevcut siyasal partilerle ilişkisini de dönemler itibarıyla etkili olan siyasal ve toplumsal değişimle bağlantılı olarak ele almakta. Bu bağlamda Gündoğan, Kemalist rejimin etkileriyle 1950'lerde başlayan kırsal alandaki dönüşüm ve ardından gelen kente göç, Kürt gençlerinin büyük şehirlerde eğitim görmesi ve sosyalist düşünceyle tanışması, TIP içinde kurulan işbirliğinin sona ermesi, İmam Hatip Okulları'nın ve Kur'an kurslarının açılması, Kürt medreselerinin etkisini yitirmeye başlaması gibi bir dizi etmeni panoramik bir seyir içinde değerlendiriyor.

2000'lerde Kürt siyasal hareketi içinde örgütlenen yasal partiler, anayasal kısıtlama gereği adları öyle konmasa da, doğrudan Kürt kimliğini ve Kürtlerin siyasal ve kültürel taleplerini kamusal alanda savunma amacıyla kurulduklarından Türkiye'nin diğer siyasi aktörleri, otoriteleri ve kamuoyu tarafından Türkiyelileşemedikleri, Türkiye partisi olmadıkları yönünde eleştirilerle karşılaşmaktadır. Şeref Kavak, "Kürt Siyasetinin 2000'li Yılları: 'Türkiyelileşme' ve Demokratik Toplum Partisi" başlıklı çalışmasında DTP özelinde bu eleştirilere karşı bir tartışma yürütmekte ve etnik bir boyutu olduğunu gizlemeyen partinin Türkiye siyasetine katkıda bulunmak istediğini, daha öz bir deyişle "Kürt olarak Türkiyelileşmek" amacını taşıdığını ileri sürmekte. Kavak tartışmasını, DTP tüzüğüne ve partinin TBMM'deki çalışmalarındaki söyleminin incelenmesiyle birlikte, parti ileri gelenleriyle yaptığı yüz yüze mülakatlardaki açıklamalar ve DTP seçmenleri arasında yürüttüğü küçük ölçekli bir saha araştırmasından derlediği izlenimler üzerinden yürütüyor. Partinin siyasal kimliğindeki yerel-etnik düzlemle Türkiye'yi kapsayacak ulusal-yurtsever düzlem arasında kesişen ve

ayrışan noktalara odaklanan incelemesi iki hususu öne çıkarmakta: Partinin politik söylemi her ne kadar etnik bir çekirdek etrafında şekilleniyor olsa da, etnik “öz”e sıkışıp kalmama çabası özellikle TBMM bütçe tartışmalarında kullanılan “Türkiyeli” dili ile belirginleşmektedir; Türkiye’de sorunların çözümü “Kürtleri içeren ancak benzeştirmeyen” ve onlara “farklılıklarıyla yaşam hakkı tanıyan bir modelin” tanınmasıyla mümkün olabilir. Bu bağlamda Kavak’ın DTP’nin “milliyetçilik fikrini olumsuzladığı” ve “etnik duyarlılığı milliyetçilik ile kimlik savunusu arasındaki farkın altını çizerek ifade ettiği” savı, okuyucuyu milliyetçilik ile kimlik politikası arasında tutturulması çok zor olan ince çizgi üzerine gerek kuramsal açıdan gerek Kürt siyasi hareketi bağlamında daha kapsamlı düşünmeye davet ediyor. Şöyle ki, hangi etnik grup adına olursa olsun, milliyetçilik ideolojisinin siyasal alanı daraltmaya yönelik tuzaklar içerdiğini unutmamak gerekir. Son olarak Kavak, DTP’nin Türkiyelileşme(me)sinin sadece partinin performansına değil, devlet aygıtının tutumu, %10’luk seçim barajı, bir yanda otoriter devlet diğer yanda PKK vesayetinde barışçıl ve demokratik bir çözüm zemininin güçlenememesi gibi faktörlere bağlı olduğuna da dikkat çekmekte.

Büşra Ersanlı ve Halil Bayhan’ın birlikte kaleme aldıkları “Demokratik Özerklik: Statü Talebi ve Demokratikleşme Arzusu” başlıklı makale ise Kürt siyasi hareketi içinde son yıllarda gündeme getirilen demokratik özerklik talebi üzerine yapılan geniş kapsamlı bir çalışma. Özerklik kavramının hem kendi kaderini tayin hakkına hem de ademî merkezîyetçi yönetim tarzına ilişkin siyasal ve kamusal anlamlarıyla birlikte değerlendirilmesinden yola çıkan makalenin amacı DTP, BDP ve DTK’nın hazırladığı üç demokratik özerklik metninin incelenmesiyle, “demokratik özerklik”ten kastedilenin ne olduğunun daha net ve serinkanlı tartışılmasına katkı sağlamak. Çalışmanın ilk bölümünde, dünya akademik yazınında özerklik ve demokratik özerklik kavramlarının tanım ve açıklamalarına yer verildikten sonra mevcut bazı özerklik anlayışı ve uygulamaları üzerinde durulmakta. Farklı modeller ve özellikle Soğuk Savaş

sonrası özerkliğin özyönetim anlamının belirginleşmesi üzerinden yürütülen tartışmada, özerkliğin –egemenlikten farklı olarak– karşılıklı bağımlılık ilişkisi üzerine inşa edildiği ve gücün/iktidarın yerele devredilmesiyle demokrasinin ileri bir aşamasına geçileceği vurgulanıyor. Türkiye özelinde ise DTP, BDP ve DTK'nın yaklaşımlarının demokratik özerkliğin iki veçhesi (siyasal statü ve ademî merkezîyetçi yönetim/yerindenlik) açısından içerdiği talepler incelenmekte; son olarak da bu taleplerin yazılı basında aksettirilme ve tartışılma biçimi eleştirilmektedir. Ersanlı ve Bayhan, merkezîyetçi devlet yönetimi anlayışının hâkim olduğu ve yakın dönemlere kadar tek kimlikli bir toplum oluşturma refleksinin güçlü olduğu Türkiye’de, demokratik özerklik modelinin “hangi açılardan Kürtler için, hangi açılardan da tüm Türkiye halkı için değer taşıdığı”nın netlikle açıklanması ve anlaşılmasının, Türkiye’nin demokratikleşmesi açısından temel bir gereksinim olduğunu savunuyorlar.

Doğrudan Kürt siyasi hareketi ve alanında yer alan aktörler ve örgütlenmeleri, siyasal temsil ve katılım mücadelesini ele alan, DTP özelinde Türkiyelileş(eme)me eleştirisini tartışan, son olarak da demokratik özerklik projesini irdeleyen çalışmalardan sonra Nesrin Uçarlar’ın “Kürtçenin Direnişi ve Siyasalın Geri Dönüşü” başlıklı makalesi Kürt siyasi hareketinin siyasal ve kültürel direnişinin ilişkiselliğini tartışıyor. Uçarlar tartışmasına dil ile kimlik, milliyetçilik ve siyaset arasındaki ilişkinin modernist kuramlarla sunulan analizinin ötesine geçerek, tek tipleştirilmeye yönelik “tahakkümcü iktidar” a karşı azınlık gruplarının dil(ler)i üzerinden “dönüştürücü direniş” yoluyla çoğunluğu da içeren “ortak farkındalık” yaratma mücadelesinin “özgürleştirici” bir “siyasal alan” yaratabileceği varsayımıyla başlıyor. Kuramsal tartışmanın arka planında –Osmanlı’dan yakın zamana kadar Kürtlük algısının izini sürerken– farklı dönemler itibariyle Kürt milliyetçiliğini taşıyanların Kürtçeye verdiği değer ve önemi irdelemekte; bu tarihsel perspektif içinde Kürt hareketinin kültürel ve siyasal direnişinin birbirinden ayrı düşen veya birbirini tamamlayan yönlerini öne çıkarmakta. 2000’ler itibariyle Kürtçenin kamusal alana girişi üzerine, Kürt

hareketi içinde yer alan aktörlerin yaptığı tartışmaları da –Türkiye’de ve diasporada yaşayan farklı siyasi ve kültürel görüşlere sahip bazı Kürt entelektüelleriyle yaptığı mülakatlara dayanarak– dil hakları-siyaset ilişkisi bağlamında yeniden yorumluyor. Yazara göre, yeni nesil Kürt entelijansiyasının dil ve kültür odaklı bakışı Kürt hareketi içinde “dönüştürücü direniş” olarak tanımlanan yeni tür bir siyasal mücadeleyi yeşertme imkânı taşımakta.

Bu kitaba katkıda bulunanlar, Kürt siyasal ve kültürel hareketlerinin Türkiye siyasal yaşamına dahil olmak, Türkiye’deki siyasal kültüre etki etmek üzere verdiği mücadelenin değerine inanmaktadırlar. Hepimizin dileği, mevcut tartışma iklimine hâkim olan otoriter, “devlet”çi ve “güvenlik”çi yaklaşımın demokratik bir nitelik kazanmasıdır. Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu bu demokratik dönüşüme yakın gelecekte Büşra Ersanlı’nın da özgürce katkıda bulunmasını umuyoruz...

GÜNAY GÖKSU ÖZDOĞAN - NESRİN UÇARLAR